

ДАСТЛАБКИ ШАРТНОМА ЮРИДИК КУЧГА ЭГАМИ?

Мехмонов Қамбариддин Мирадхамович

Тошкент давлат юридик университети мустақил изланувчиси,
юридик фанлар бўйича фалсафа доктори, доцент
E-mail: q.mehmonov@tsul.uz

АННОТАЦИЯ

Дастлабки шартномани тушуниш унга доир қоидаларнинг моҳиятини, принципларини англаш билан боғлиқ. Мақолада дастлабки шартноманинг моҳияти ва зарурати таҳлил этилган. Таклиф этилган тадқиқот дастлабки шартноманинг пайдо бўлиши, унинг зарурати, қўллаш соҳалари, бу борадаги қонунчилик, суд ва ҳуқуқни қўллаш амалиётидаги низоли вазиятлар, муаммоларни ҳал этиш тенденциялари ҳақида тўлиқ маълумот олишга имкон беради. Сўнги йилларда Ўзбекистон ва жаҳонда дастлабки шартномани тузиш ва талқин этиш, дастлабки шартнома асосида асосий шартномани тузишга мажбурлаш борасидаги ёндашувлар ўрганилган. Шу билан бирга, шартномавий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш учун Ўзбекистон қонунчилигини халқаро талабларга мослаштириш зарурати кўрсатиб берилади. Мақолада олимларнинг илмий нуқтаи назарлари, тараққиёт стратегияси даврида Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги атрофлича ўрганилган. Муаллиф муайян таклиф-ғояларни илгари суради.

Калим сўзлар: шартнома, дастлабки шартнома, шартнома олди музокараси, опцион, шартнома нарсаси, муҳим шартлар, қонунчиликни такомиллаштириш.

АННОТАЦИЯ

Толкование предварительного договора связано с пониманием сути и принципов правил, связанных с ним. В статье анализируются сущность и необходимость предварительного договора. Предлагаемое исследование позволяет получить полную информацию о возникновении предварительного договора, его необходимости, сферах применения, конфликтных ситуациях в законодательстве, судебной и правоприменительной практике, тенденциях решения проблем. В последние годы в Узбекистане и мире изучаются подходы к составлению и толкованию предварительного договора, принуждающие к заключению основного договора на основании предварительного договора. При этом показана необходимость адаптации законодательства Узбекистана к международным требованиям правового регулирования договорных

отношений. В статье подробно изучены научные взгляды ученых, законодательство Республики Узбекистан в период стратегии развития. Автор выдвигает определенные предложения и идеи.

Ключевые слова: договор, предварительный договор, преддоговорные переговоры, опцион, предмет договора, существенные условия, совершенствование законодательства.

КИРИШ

Одатда, ҳуқуқий муносабат субъектлари ўз ҳуқуқ ва манфаатларини амалга ошириш, баъзида эса, ҳаттоки ҳимоя қилиш (масалан, судда адвокат сифатида иштирок этиш) учун шартномавий муносабатга киришади. Бу ўринда ҳар қандай шартнома, шу жумладан дастлабки шартноманинг юридик кучи ва заруратини аниқлаш муҳим масала ҳисобланади.

Фуқаролик муомиласи муносабат иштирокчиларидан вижон ва инсоф билан ҳаракат қилишни тақозо этади. Айниқса, тугал бўлмаган, асосий шартноманинг ўзига хос тамал тоши вазифасини бажаришга мўлжалланган дастлабки шартномада ушбу жиҳат яққол намоён бўлади.

Фуқаролик кодекси дастлабки шартномага доир қондани белгилайди, унга кўра, дастлабки шартнома бўйича тарафлар келгусида мол-мулк бериш, ишлар бажариш ёки хизматлар кўрсатиш ҳақида дастлабки шартномада назарда тутилган шартлар асосида шартнома тузиш (асосий шартнома) мажбуриятини оладилар (ФК 361-модда)¹.

Аввало, дастлабки шартнома қаердан ва қандай пайдо бўлганига эътибор қаратиш ўринли бўлади. *Pactum de contrahendo* – рим ҳуқуқида мавжуд конструкция XIX асрда немис ҳуқуқида ҳам маълум бўлган². Шартнома олди музокараси, олдиндан келишиб олиш сифатида қаралган³. Тарафлар бир-бирини муайян ҳаракатни содир этишига ихтиёрий мажбурлашни аниқлаган. Расмий бўлмаган, даъво билан таъминланмаган ҳуқуқий конструкция. *Stipulatio* – реал шартнома шаклини олганида даъво билан таъминланган. Яъни, ашёни топшириш, пулни тўлаш ва ҳ.к.

¹ Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. Т.: Адолат. 2021. 620-б.

² Гражданское право: учебник: в 4 т. /отв.ред. Е. А. Суханов. -2-е изд., перераб. и доп. - Москва: Статут, 2020. Т. 3: Общие положения об обязательствах и договорах. Договорные обязательства по передаче вещей в собственность или в пользование. - 480 с.

³ Ensieh Farkhondehpay. Identifying Barriers and Enablers for Adoption of E-Contracting in B2B market in Iran. //Luleå University of Technology. MASTER'S THESIS. 2010. 13-б. Б.57.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Дастлабки шартнома тузиш зарурати нимада?

Биринчидан, тарафлар ҳали асосий шартномани тузишга қатъий қарор қилмаган, бироқ агар тарафлардан бири талаб қилса, ҳуқуқий муносабат билан ўзаро боғланишни хоҳлайди.

Иккинчидан, дастлабки шартнома орқали боғланишни хоҳлайди, бироқ асосий шартнома учун формал асослар мавжуд эмас. Асосий шартномани туза олмайди. Тарафлардан бири лицензия олмаган, бино фойдаланишга топширилмаган, мулк ҳуқуқини рўйхатдан ўтказмаган ва ҳ.к. ҳолатларда табиийки, дастлабки шартнома тузишнинг потенциал имконияти мавжуд бўлади.

Одатда , дастлабки шартномалар олди сотди, ижара сифатида тузилади. Дастлабки шартнома тузмасдан, асосий шартномани тузиб мажбуриятни бажариш юклатилса ёки кечиктириш шarti билан тузса бўлмасмиди? деган ўринли савол туғилади.

Биринчидан, тараф тасарруфида объект мавжуд эмас бўлгани сабабли асосий шартномани тузиш мумкин эмас.

Иккинчидан, асосий шартномада мол-мулкни идентификациялаш ўрнига алгоритмлар кетма-кетлиги билан аниқлаш мумкин эмас.

Кечиктирилган шартларнинг амал қилиши ҳақида шуни таъкидлаш лозимки, агар тарафлар ҳуқуқ ва бурчларнинг келиб чиқишини юз бериши ёки бермаслиги номаълум бўлган ҳолатга боғлиқ қилиб қўйсалар, битим кечиктириш шarti билан тузилган ҳисобланади. Агар тарафлар ҳуқуқ ва бурчларнинг бекор бўлишини юз бериши ёки бермаслиги номаълум ҳолатга боғлиқ қилиб қўйсалар, бундай битим бекор бўлиш шarti билан тузилган битим ҳисобланади (ФК 104-модда).

Интеллектуал мулк объектига нисбатан патент эгаси ўзининг истисно ҳуқуқини тўлиқ ҳажмда бошқа шахсга интеллектуал мулкни тасарруф этиш ҳақидаги шартномага мувофиқ ўтказиши мумкин. ФКнинг 1084-моддасига кўра, патент олиш ҳуқуқи, талабномани рўйхатдан ўтказишдан келиб чиқадиган ҳуқуқлар, патентга эгалик ҳуқуқи ва патентдан келиб чиқадиган ҳуқуқлар бошқа шахсга тўлиқ ёки қисман берилиши мумкин. Бу ўринда ҳам дастлабки шартнома ҳақида сўз бориши мумкин.

Дастлабки шартнома ва шартнома музокараси нисбати қандай?

Фуқаролик кодекси дастлабки шартномани мажбурият сифатида белгилайди. Яъни, тарафлардан бирининг талаб қилиши билан ижро қилиниши

тақазо этилади. Бироқ, шартнома олди музокараси борасида Фуқаролик кодекси алоҳида қоидаларни белгиламаган. Фақат шартнома шартларини шарҳлашда ундаги сўз ва ибораларнинг асл маъноси, уни бошқа шартларга ва бутун шартноманинг маъносига таққослаш орқали шарҳлаш ва мазмунини аниқлашга етарли бўлмаса, тарафларнинг ҳақиқий умумий хоҳиш-иродаси шартноманинг мақсадини ҳисобга олган ҳолда аниқланиши керак. Бунда барча тегишли ҳолатлар, шу жумладан шартнома тузиш олдидан олиб борилган музокаралар ва ёзишмалар, тарафларнинг ўзаро муносабатларида қарор топган амалиёт, иш муомаласи одатлари, тарафларнинг кейинчалик ўзларини қандай тутганлиги эътиборга олинади (ФК 363-модда).

Шартнома олди музокараси шартнома тузувчиларнинг ахлоқий муносабатлари дейиш мумкинми? Ҳа. Музокаралар – психологик функцияни бажаради. Дастлабки шартнома эса, тўлиқ мажбурият ҳуқуқий муносабатни вужудга келтиради. Кейинчалик суд орқали мажбурлаш, мажбуриятни бузганлик учун етказилган зарарни қоплаш ҳуқуқи вужудга келади.

Дастлабки шартнома ва ўхшаш ҳуқуқий конструкциялар дастлабки музокараларни ўтказиш, опцион, имтиёзли ҳуқуқ ва бошқалардан фарқланади. Музокаралар ўтказиш хулқ-атворга доир мажбурият ҳисобланади. Масалан, рақобатчи билан параллел музокаралар олиб бормаслик, музокаралар бўйича ҳаражатларни қоплаш ва ҳ.к. Инсофли бўлиш стандартини белгилайди. Яна бир фарқи иккинчи тарафнинг талаби билан шартнома тузиш мажбуриятини вужудга келтирмайди. Энг кўрқинчлик оқибат бунда етказилган зарарни қоплаш билан чекланади.

Муҳокама қилинган ҳолатлар орасида музокаралар олиб боришнинг қабул қилинган тактикаси ва тегишли маълумотларни ошкор қилиш ёки ҳаққоний маълумотларни тақдим этиш мажбурияти ўртасидаги чегара, музокаралар давомида олинган маълумотларнинг узатилиши ёки ишлатилиши ўртасидаги чегара ва дастлабки келишувнинг мақбул хатти-ҳаракат учун аҳамияти бор-йўқлиги муҳокама қилинади⁴.

Бундан фарқли равишда, дастлабки шартнома қатъий алоқани ўрнатади. Агар тарафлардан бири рози бўлмаса, суд тартибида мажбурланади (ФК 377-моддаси). Шунингдек, кўшимча равишда етказилган зарар ҳам қопланади.

Оммавий шартнома қандай оқибат келтириб чиқаради? Ташкилот томонидан тузилган ҳамда унинг бундай ташкилот ўз фаолияти хусусиятига

⁴ Grov Gaute Hellenes. Master thesis. The law of pre-contractual liability in China and Norway: A comparison of the main features. The University of Bergen. 2019. 26-28-6.

кўра ўзига мурожаат қиладиган ҳар бир шахсга нисбатан амалга ошириши шарт бўлган товарлар сотиш, ишлар бажариш ёки хизматлар кўрсатиш соҳасидаги вазифаларини (чакана савдо, умумий фойдаланишдаги транспортда йўловчи ташиш, алоқа хизмати, энергия билан таъминлаш, тиббий хизмат, меҳмонхона хизмати ва ш.к.) белгилаб қўядиган шартнома оммавий шартнома дейилади. Бундай ташкилот оммавий шартнома тузишда бир шахсни бошқа шахсга нисбатан афзал кўришга ҳақли эмас, қонунчиликда назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно (ФК 368-модда).

Дастлабки шартнома ва опцион.

Дастлабки шартнома опциондан фарқланади. Ўзбекистон Республикасининг “Биржалар ва биржа фаолияти тўғрисида”ги қонуннинг 23-моддасига кўра, опцион битимлар товарларни ёки товарлар етказиб бериш контрактларини белгиланган нарх бўйича келгусида сотиб олиш ёки сотиш ҳуқуқларига доир олди-сотди битимлари тузилиши мумкин⁵.

Мажбурият ҳуқуқий муносабатми ёки секундар (ҳуқуқни вужудга келтирувчи) ҳуқуқми? Дастлабки шартнома – келгусида асосий шартнома тузишга доир мажбуриятни вужудга келтиради. Опцион – секундар (ҳуқуқни вужудга келтирувчи) ҳуқуқ. Тарафлардан бирининг эрки иродаси туфайли (акцепт) асосий шартномани амалга киритади. Гарчи ўхшашлик бўлсада, турлича ҳуқуқий феномендир.

Опционда асосий шартнома кучга кириши учун бир тараф эрк-иродаси етарли. Дастлабки шартномада бир тарафнинг эрк-иродаси етарли бўлмайди. Келишув бўлмаса, низо суд орқали ҳал қилинади. Демак, опцион муайян маънода қулай конструкция ҳисобланади.

Ҳуқуқни қўллаш амалиётида шундай ҳолатлар ҳам бўлиши мумкинки, дастлабки ижара ёки кўчмас мулк олди-сотди шартномаси тузилди, бироқ кўчмас мулк топширилмади. Қандай чора кўрилади? Дастлабки шартномага кўра, асосий шартномани тузишга мажбурлаш ҳақида даъво киритилади ва даъво қаноатлантирилгач, асосий шартнома кучга киради. Кейин эса, кўчмас мулкни топшириш ҳақида даъво киритилади. Баъзан даъво бирлаштирилиши ҳам мумкин. Шундан сўнг дастлабки шартномадан кўзланган мақсад ва манфаатга эришилади.

Опцион – асосий шартнома тузилган ҳисобланади. Фақат асосий мажбуриятни бажариш талаб қилингунча кечиктирилади. Табиийки, дастлабки шартномада бўлгани каби икки маротаба судлашиш шартмас.

⁵ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 2001 й., 9-10-сон, 171-модда.

Дастлабки шартнома асосида тузиладиган асосий шартнома вариантлари қандай? Фуқаролик кодексида мол-мулк бериш, ишлар бажариш ёки хизматлар кўрсатиш ҳақида шартнома тузишга ўзига хос кўрсатма беради. Бироқ, бу дегани бошқа назарда тутилмаган шартномалар тузишни таъқиқламайди. Хусусан, мажбурият ҳуқуқий ёки ашёвий ҳуқуқий шартнома тузиш имконияти мавжуд. Акциядорлар келишуви, оддий ширкат, маҳфийлик шартномаси, лицензия шартномаси ва ҳ.к. – мажбурият ҳуқуқий келишув бўлса, келгусида сервитут ўрнатиш, ипотека – ашёвий ҳуқуқий шартнома сифатида кўрилади. Демак, дастлабки шартнома асосида тузилиши мумкин бўлган асосий шартнома доираси чекланмаган.

Дастлабки шартнома тузишнинг айрим ҳолатлари масалан, артистдан кинода рол ўйнашга мажбурлаш мумкинми? -Йўқ. Бироқ, фильмни суръатга олиш бўйича асосий шартнома тузиш ҳақида дастлабки шартнома тузиш имконияти мавжуд. Натижа эса, тарафлар учун манфаатни таъминлаши мумкин. Бундай ҳолатда агар артист асосий шартнома тузишдан бош тортса, етказилган зарарни қоплаш талаб қилинади.

Бу ўринда бошқа бир табиий савол туғилади: Дастлабки шартнома нарчаси нима? ФКнинг 364-моддасига кўра, шартноманинг нарчаси тўғрисидаги шартлар, қонунчиликда бундай турдаги шартномалар учун муҳим ёки зарур деб ҳисобланган шартлар, шунингдек тарафлардан бирининг аризасига кўра келишиб олиниши зарур бўлган ҳамма шартлар муҳим шартлар ҳисобланади.

Фикримизча, дастлабки шартноманинг нарчаси – иккинчи тарафдан чиқадиган дастлабки шартномада келишилган **талаб, ташаббус, таклиф** ҳисобланади. Масалан, асосий шартномани тузишга оферта расмийлаштирилди. Иккинчи тараф офертани олгач, асосий шартномани тузади (акцептлайди). Бу билан дастлабки шартномадан кўзланган мақсадга эришилади.

Агар дастлабки шартномада олди-сотди ёки ижара асосий шартномасини тузилишига келишилган бўлса у ҳолда бегоналаштириладиган мулкни тавсифи керак. Борди-ю, шартнома нарчаси ҳали мавжуд бўлмасачи ва уни индивидуаллаштириш имкони бўлмаса? Масалан, ҳали объект куриб битказилмаган, кадастр маълумотлари йўқ. Бу ҳолда бўлажак объектнинг тавсифи бўлиши шарт.

Демак, дастлабки шартноманинг ҳар икки тарафи талаб қилинган, мажбуриятни бажаради. Агар тегишли талаб ўз вақтида берилса, асосий шартнома тузиш вақти келди ва бажарилиши шарт. Акс ҳолда, ҳуқуқий алоқа

бекор бўлиши ҳақида сўз кетади ва жавобгарлик ёки суд тартибида мажбурлаш мумкин бўлади.

Дастлабки шартномада қўшимча мажбуриятлар

Дастлабки шартнома бўйича қандай шартлар белгиланиши мумкин? Дастлабки шартномада тарафларнинг мажбурияти сифатида қуйидагилар:

а) шартноманинг тарафидан бири кечиктирилган шартни вужудга келишини таъминлайди ёки бунга шароит яратади;

б) муайян ҳолат юз берганлиги ҳақида ахборот тақдим этади (масалан, жамият молиявий кўрсаткичлари ўзгарганлиги ва бошқалар).

в) негатив мажбурият бажарилади ва асосий шартнома тузилгунча тийилиб туриш (масалан, гаров шартномасини тузмаслик) назарда тутилади;

г) иккинчи тараф билан ҳаракатларини келишиб олиш (масалан, таъмирлаш ишларини) келишиб олиши зарур.

д) шартнома мажбурияти сифатида чекловларни бартараф этиш (масалан, ипотекадан ечиш);

е) асосий шартномани тузиш учун учинчи шахсдан розиликни олиш (масалан, умумий мулк бўлса эр-хотиндан бирининг розилиги).

Тарафлар юқоридаги мажбуриятлар бажарилмаса, зарар ва ёки неустойка, жиддий бузилганида дастлабки шартномани бекор қилиш мумкин.

Бугунги кунда ҳуқуқни қўллаш амалиётида қийнаётган масалалардан бири бу дастлабки шартномада ҳақ тўлаш масаласидир. Масалан, дастлабки шартнома бўйича ҳақнинг асосий қисмини ёки 15%, 25%, 50% тўланиши шартми? –Албатта йўқ. Агар тўлов амалга оширилса, суд талқини қандай бўлиши лозим? Фикримизча, суд амалиёти бу ҳолатда шартномани дастлабки шартнома сифатида кўрмаслиги зарур. Бунда асосий шартнома тузилган, чунки дастлабки тўлов (аванс) тўлаш назарда тутилган, муқобил мажбуриятни бажариш талаб қилинганда контрагент ҳам мажбуриятни амалга оширади. Тўловни амалга оширган тарафнинг талабига кўра асосий шартномани тузиш талабини тегишлича ҳақи олинган мажбурият сифатида ўзи томонидан ҳам муқобил мажбуриятни бажариш сифатида кўриш лозим бўлади.

У ҳолда дастлабки шартнома суд томонидан асосий шартнома сифатида талқин қилинса-ю, унинг муҳим шартлари белгиланмаган бўлсачи? Масалан, келажакда тузиладиган кўчмас мулк олди-сотди шартномасининг баҳоси кўрсатилмади. ФК талаби бўйича баҳо муҳим шартми? –Ҳа. Кўчмас мулкни сотиш шартномасида ана шу мулкнинг баҳоси назарда тутилган бўлиши лозим. Шартномада тарафлар ёзма равишда келишган кўчмас мулкнинг баҳоси

тўғрисидаги шарт бўлмаса, уни сотиш тўғрисидаги шартнома тузилмаган ҳисобланади. Бунда ФК 356-моддасининг тўртинчи қисмида назарда тутилган баҳо белгилаш қонунчилиги қўлланмайди (ФК 485-модда). Қолаверса, *favor contractus* принциpigа кўра, низоли ҳолатда шартнома кучида қолади деб талқин қилиниши керак.

Дастлабки шартномада асосий шартномани тузиш муддати кўрсатилмаган ҳолатларда қандай йўл тугилади? Дастлабки шартномада тарафлар қанча муддатда асосий шартномани тузиш мажбуриятини олиши кўрсатилади. Агар дастлабки шартномада бундай муддат белгилаб қўйилган бўлмаса, асосий шартнома дастлабки шартнома тузилган пайдан бошлаб бир йил ичида тузилиши шарт. Бунда ҳавола ФК 377-моддасига берилган. Бироқ, тараф қанча муддатда судга беради? Бизнинг миллий қонунчилигимиздан фарқли равишда Россия Федерацияси Гражданлик кодексининг 429-моддасида бу борада олти ойлик муддат кўрсатилган⁶. ФКда шартнома нарсаси ҳақидаги даъвога нисбатан муддат бир йилни ташкил қилади. Мажбурлаш ҳақидаги даъвога нисбатан муддат кўрсатилганми? –Йўқ. Бу ўринда умумий даъво муддати татбиқ этилиши масаласи ҳам юзага келиши мумкин. Бироқ, ФК 377-моддасининг талабига кўра, ушбу Кодексга ёки бошқа қонунларга мувофиқ оферта (шартнома лойиҳаси) йўлланган тараф учун шартнома тузиш мажбурий бўлган ҳолларда (дастлабки шартномада бу мажбурий бўлади – муаллиф) бу тараф оферта олинган кундан бошлаб ўттиз кун мобайнида бошқа тарафга акцепт тўғрисида ёки акцептдан бош тортиши тўғрисида ёхуд офертани бошқа шартларда акцептлаши тўғрисида (шартнома лойиҳасига келишмовчиликлар баённомаси) билдириш йўллаши керак⁷.

Дастлабки шартномада асосий шартномани тузиш муддати қанча? Дастлабки шартномада муддат уч йил этиб белгиланиши мумкинми? –Ҳа. Масалан, орадан бир йил ўтгач, тарафлардан бири асосий шартномани тузишни талаб қилди. Иккинчи тараф унда ҳали икки йил вақт борлигини айтади. Шундан сўнг судга зарарни қоплаш ва мажбурлаш ҳақида муурожаат қилиш мумкин деб ўйлайди. ФК 242-моддасига кўра, агар мажбуриятни бажариш муддати кўрсатилмаган ёки талаб қилиб олиш пайти билан белгилаб қўйилган бўлса, кредитор ҳар қачон ижрони талаб қилишга, қарздор эса – ижрони ҳар қачон амалга оширишга ҳақли бўлади. Мажбуриятни дарҳол бажариш вазифаси

⁶ http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/97b643126817ac88d7d189c4e90a598045ca555c/

⁷ Договорное право (общая часть) постатейный комментарий к статьям 420–453. Гражданского кодекса Российской Федерации [Электронное издание. Редакция 2.0] / Отв. ред. А.Г.Карапетов. – Москва: М-Логос, 2020. –1425 с.

қонун, шартнома ёки мажбуриятнинг моҳиятидан англашилмаса, қарздор бундай мажбуриятни кредитор талаб қилган кундан бошлаб етти кунлик муддат ичида бажариши шарт. Демак, дастлабки шартнома асосида асосий шартномани тузиш талаб қилинганда ФК 377-моддасига кўра, бир ойлик муддат амал қилади.

Дастлабки шартнома ва асосий шартноманинг ҳақиқийлиги нисбати қандай бўлади?

Дастлабки шартнома ҳақиқий бўлмаса, асосий шартномани ҳақиқий эмаслигини келтириб чиқарадими? -Йўқ. Агар дастлабки ва асосий шартномани тузаётганда эрк-иродада нуқсон бўлган бўлса, у ҳолда ҳақиқий эмас, яъни -Ҳа деб жавоб бериш мумкин.

Агар дастлабки шартнома ҳақиқий эмас деб топилса, асосий шартнома тузиш мажбурияти бекор бўлади. Агар асосий шартнома тузилган бўлса, автоматик равишда ҳақиқий эмас деб топилмайди. Ҳақиқий эмаслик учун асосий шартнома бўйича эрк-иродада нуқсон бўлиши керак.

Дастлабки шартнома шакли қандай?

Дастлабки шартнома асосий шартнома учун белгиланган шаклда, борди-ю, асосий шартноманинг шакли аниқланмаган бўлса, ёзма шаклда тузилади. Дастлабки шартноманинг шакли тўғрисидаги қоидаларга риоя қилмаслик унинг ҳақиқий саналмаслигига сабаб бўлади.

Кўчмас мулкни дастлабки олди-сотди шартномаси ёзма, нотариал тасдиқланган ёки давлат рўйхатидан ўтган бўлиши керакми? Бу ўринда ёзма ва нотариал тартибда тасдиқдан ўтиши талаб қилинади. Ушбу шаклга риоя қилинмасдан, асосий шартнома тузиш ҳақида даъво қўзғатилса, қандай қарор қабул қилинади? У ҳолда даъво рад қилинади.

Дастлабки шартноманинг муҳим шартлари қандай?

Дастлабки шартномада асосий шартноманинг нарсасини, шунингдек бошқа муҳим шартларини белгилаб қўйиш имконини берадиган шартлар бўлиши керак. Агар барча муҳим шартлар бўлса, у ҳолда асосий шартномани тузиш зарурати бўладими? –Ҳа. Бу борада Фуқаролик кодекси муҳим шартни мажбурий деб белгилайди. Шартнома нарсаси ҳисобланган мажбуриятлар, тарафлар келишиб олган шартлар етарли эмасми? – Бу борада ҳозирча, юқоридаги жавоб, яъни, Фуқаролик кодекси дастлабки шартномада асосий шартноманинг муҳим шартини мажбурийлигини кўрсатади.

Агар дастлабки шартномада асосий шартноманинг муҳим бўлмаган шартлари кўрсатилмаган бўлса ва тарафлар келиша олмаса?

Масалан, асбоб-ускунини дастлабки олди-сотди шартномасида баҳо белгиланмаган. Суд орқали асосий шартномани тузишга мажбурлашда суд унинг баҳосини белгилай олмайди. Акс ҳолда хусусий ишларга аралашуш ва шартнома эркинлигини чеклаш бўлади. Чунки, бу ўринда баҳо муҳим шарт эмас. ФК 356-моддасини қўллаш мумкин.

Агар дастлабки шартномадаги шартлар асосий шартноманинг шартларига мос келмаса? -Шартнома тузиш эркинлиги принципи амал қилади.

Дастлабки шартнома шартларини бузиш оқибатлари қандай? -Дастлабки шартномани тузган тараф асосий шартномани тузишдан бош тортган тақдирда ушбу Кодекс 377-моддасининг олтинчи ва еттинчи қисмларида назарда тутилган қоидалар қўлланилади.

Асосий шартномани тузиш учун учинчи шахснинг розилиги талаб қилинса масалан, умумий мулк бўйича эр-хотиннинг розилиги, гаровга олувчининг розилиги ва бу борада розилик олишга мажбурлаш ҳақида даъво киритилса, қандай ҳал қилинади? -Розилик мавжуд бўлмаса, мажбурлаш ҳақидаги даъво рад этилади.

Ҳуқуқни қўллаш амалиёти нуқтаи назаридан бошқа бир масала муҳим. Яъни, асосий шартномани бажариш учун даъвогар қодир бўлмаса, асосий шартномани тузишга мажбурлаш мумкинми? Масалан, дастлабки олди-сотди шартномаси бўйича асосий шартномани тузиш ҳақида сотувчи даъво киритган, бироқ ўзи уни ипотека шартномаси асосида бериб юборган. Учинчи шахслар ҳуқуқидан ҳоли топшир олмайди. –Бу ўринда даъвони рад этиш мумкин. Акс ҳолда, дастлабки шартнома асосида мажбурий шартнома тузиш моҳияти йўқолади.

Дастлабки шартномани бекор бўлиши

Агар тарафлар асосий шартномани тузишлари лозим бўлган муддатнинг охиригача у тузилмаса ёки тарафларнинг биронтаси ҳам иккинчи тарафга ана шундай шартнома тузиш ҳақида таклиф юбормаса, дастлабки шартномада назарда тутилган мажбуриятлар бекор бўлади.

Contra legem: дастлабки шартнома тузилгач, асосий шартномани тузиш ҳақида талаб берилмаган бўлса у бекор бўлади. Яъни, мажбуриятни бажариш талаб қилинмади. Демак, дастлабки шартномада белгиланган муддатда шартнома тузишга эмас, балки оферта – таклиф беришга улгуриш лозим. Бундай ҳолда дастлабки шартнома муддати тугаса ҳам, даъво киритиш мумкин.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. Т.: Адолат. 2021. 620-б.
2. Гражданское право: учебник: в 4 т. /отв.ред. Е. А. Суханов. -2-е изд., перераб. и доп. - Москва: Статут, 2020. Т. 3: Общие положения об обязательствах и договорах. Договорные обязательства по передаче вещей в собственность или в пользование. - 480 с.
3. Ensieh Farkhondehpay. Identifying Barriers and Enablers for Adoption of E-Contracting in B2B market in Iran. //Luleå University of Technology. MASTER'S THESIS. 2010. 13-б. Б.57.
4. Grov Gaute Hellenes. Master thesis. The law of pre-contractual liability in China and Norway: A comparison of the main features. The University of Bergen. 2019. 26-28-б.
5. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 2001 й., 9-10-сон, 171-модда.
6. http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/97b643126817ac88d7d189c4e90a598045ca555c/
7. Договорное право (общая часть) постатейный комментарий к статьям 420–453. Гражданского кодекса Российской Федерации [Электронное издание. Редакция 2.0] / Отв. ред. А.Г.Карпетов. – Москва: М-Логос, 2020. –1425 с.
8. O‘G‘Li, I. D. B. (2022). YURIDIK SHAXSLARNING UMUMIY YIG ‘ILISH QARORLARINI HAQIQIY EMAS DEB TOPISHNING HUQUQIY OQIBATLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 430-447.
9. Imomniyozov, D. B. O. G. L., & Atalikova, G. S. (2022). INGLIZ VA MILLIY HUQUQIMIZDA SHARTNOMAVIY JAVOBGARLIKNING ASOSLARI. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, 2(2), 84-95.
10. Мехмонов, К. М. (2021). ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО РЕЖИМА ЦИФРОВЫХ ПРАВ. *ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ*, 6(1).
11. Мехмонов, К. М. (2021). САНОАТ МУЛКИ ОБЪЕКТЛАРИНИ ХУҚУҚИЙ МУҲОФАЗА ҚИЛИШНИНГ ДОКТРИНАЛ АСОСЛАРИ. *ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ*, 6(4).
12. Нуруллаева, А., & Мехмонов, К. (2021). Спорт соҳасида агентлик шартномасининг муҳим шартлари хусусидаги қонунчилик ва корпоратив нормалар таҳлили. *Общество и инновации*, 2(4/S), 46-51.